

TERMENII ECOLOGICI: CLASIFICĂRI ȘI RAPORTURI LOGICE

Dorina MACOVEI

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de față prezintă niște clasificări ale termenilor ecologici conform unor principii existente în logică. Așadar, vom încerca să grupăm termenii ecologici din punct de vedere intensional (din punctul de vedere al conținutului unei noțiuni) și extensional (din punctul de vedere al sferei noțiunii). Pe parcursul acestei cercetări am încercat să analizăm aceste grupuri de termeni, să le aranjăm în categorii și să examinăm relațiile specifice ce se pot stabili între ele.

Cuvinte-cheie: termen, cuvânt, clasificare, intensiune, extensiune, relație, concept, context etc.

ECOLOGICAL TERMS: LOGICAL CLASSIFICATIONS AND RELATIONS

The present article focuses on the classification of ecological terms according to some principles existing in logic based on the connotation and the denotation of the words. In the process of analyzing these groups of terms, we attempted to arrange the terms into categories according to various characteristics and examine the specific relations established between them. The examples are drawn from on-line documents and special dictionaries of ecological terms.

Keywords: term, word, classification, intension, extension, relation, principle, concept, context, etc.

Termenul este un cuvânt sau un ansamblu de cuvinte care exprimă o noțiune și care se referă la unul sau la mai multe obiecte, reale sau ideale. El are o anumită expresie lingvistică, exprimă un anumit conținut sau înțeles, se aplică anumitor obiecte; cu alte cuvinte, are o anumită sferă. Așadar, termenul are trei componente logico-semantice: componenta lingvistică (*cuvântul*), componenta cognitivă (*noțiunea*), componenta ontologică sau ontică (*obiectul*, care poate fi atât un lucru real și concret, cât și un număr, o clasă, o proprietate, adică obiecte abstracte sau ideale). Prin urmare, **intensiunea** unui termen este formată din ansamblul de proprietăți care alcătuiesc noțiunea, reprezentând „înțelesul” sau sensul aceluși termen, adică noțiunea ca atare, iar **extensiunea** lui reprezintă mulțimea obiectelor la care termenul se poate aplica cu sens, adică „referința”, denotația sau sfera termenului. Mulți oameni de știință recurg la termenii de conotație și denotație pentru a avea în vedere ceea ce am menționat mai sus: intensiune și extensiune.

Ex.: *Vertebrate* – **conotație (intensiune)**: animale cu coloană vertebrală;

– **denotație (extensiune)**: mamifere, reptile, pasari, pești, amfibieni.

Am recurs la această notă introductivă pentru a încerca în cele ce urmează să grupăm termenii ecologici din punct de vedere intensional (din punctul de vedere al conținutului unei noțiuni) și extensional (din punctul de vedere al sferei noțiunii), clasificări pe care le-am preluat din logică.

Ca și orice clasificare, clasificarea termenilor are în general la bază perechi de contrarii [4, p.25]:

I. Din punct de vedere intensional

1) TERMENI ABSOLUȚI ȘI TERMENI RELATIVI (după gradul de dependență/ independență semantică față de alți termeni) [4, p.25]

Termeni absoluți – exprimă proprietăți ale unor obiecte, putând fi înțeleși în mod independent de alți termeni. O noțiune este absolută dacă notele care formează conținutul ei pot fi enunțate despre obiecte individuale, considerate ca izolate unele de altele: *cenușă*, *ciclu*, *factor*, *nivație* (acțiunea de modelare a reliefului făcută de înghețurile și dezghețurile succesive în zonele înalte ale munților), *neuston* (organisme microscopice, vegetale și animale, care colorează suprafața apelor).

Termeni relativi – exprimă o relație stabilită între doi termeni (care nu pot fi independenți în mod izolat). O noțiune este relativă dacă notele din conținutul ei caracterizează un obiect individual numai ca rezultat al unei anumite relații dintre acel obiect și unul sau mai multe obiecte: *natalitate* – *mortalitate*, *gen* – *specie*, *pădure primară* – *pădure secundară*, *heliofit* (care se dezvoltă normal în condiții de radiație solară intensă) – *heliofit* (care crește în nămol sau în apă), *pustiu rece* – *pustiu cald*.

2) TERMENI POZITIVI ȘI TERMENI NEGATIVI (după prezența/absența proprietății denotate)

Termeni pozitivi – termeni care indică prezența unei proprietăți/însușiri. O noțiune este pozitivă dacă reflectă prezența unei sau a mai multor însușiri la un obiect (clasă de obiecte): *biodegradabil*, *activ*, *matur*, *umiditate*, *valoare*.

Termeni negativi – termeni care indică absența unei proprietăți (pot fi construiți prin prefixare negativă). O noțiune este pozitivă dacă reflectă privirea obiectului (clasei) de o însușire: *rahitism, imatur, inactiv, nebio-degradabil, secetă, insolubil*.

Ținem să menționăm că nu întotdeauna există o concordanță perfectă între forma logică și forma lingvistică, ceea ce face uneori ca deosebirea noțiunilor în pozitive și negative să fie mai dificilă. La nivelul limbii române, de exemplu, „cuvintele negative” conțin un prefix negativ (*a-, ne-, in-, anti- etc.*), dar nu orice astfel de cuvânt materializează o noțiune negativă. Cuvintele „*antibiotic*”, „*inactiv*”, „*antidot*”, „*anticoagulant*” sau „*desensibilizare*” sunt lingvistic-negative, dar comunică noțiuni logic-pozitive. Pentru a evita confuziile, este recomandabil să considerăm noțiunile în context, adică după felul în care apar ele în propoziții.

3) TERMENI SIMPLI ȘI TERMENI COMPUȘI (după concordanța logică cu alți termeni și participarea altor termeni la construcția semantică a termenului)

Termeni simpli – termeni care sunt primari într-o teorie / sistem: *ecologie, ecosistem, mediu, poluare, ecotip*.

Termeni compuși – termeni care sunt definiți cu ajutorul unui termen primar sau formează derivatele lui: *ecologia animalelor, ~ așezărilor umane, ~ celulelor, ~ conservării, ~ culturii, ~ etnoculturilor, ~ landșafturilor, ~ nutriției, ~ omului, ~ peisajului, ~ plantelor etc.; ecosistem acvatic, ~ aluvionar, ~ antropizat, ~ artificial, ~ autotrof, ~ artificial, ~ bidimensional, ~ biosferic, ~ complet, ~ forestier etc.; mediu abiotic, ~ acvatic, ~ aerian, ~ agricol, ~ ambiental, ~ anoxic, ~ antropic, ~ azoic, ~ biotenotic, ~ biochimic etc.; parazit facultativ, ~ obligatoriu, ~ nespecific, ~ specific etc.; plantă efemeră, ~ emersă, ~ epifită, ~ heliofită, ~ helofită, ~ hidrocoră etc.*

Putem menționa aici și a patra clasă de termeni afirmată de alți logicieni, dar care nu apare în clasificările lui A.Sandu: **TERMENI ABSTRACTI ȘI CONCREȚI**. Dacă un termen desemnează proprietăți considerate în sine, izolat, independente de un obiect anume, termenul este **abstract** (*adaptare, acomodare, poluare, cogniție, degradare*), iar dacă termenul redă obiecte, însușiri sau proprietăți aparținând unui obiect, el este **concret** (*adaptarea mediului, poluarea apei, apă poluată, densitatea apei, denaturarea proteinelor*). Același cuvânt poate desemna un termen abstract într-un context și unul concret în alt context.

II. Din punct de vedere extensional:

1. TERMENI SINGULARI/ INDIVIDUALI ȘI TERMENI GENERALI (după unicitatea elementelor denotate)

Termeni singulari/individuali – termeni a căror extensiune are un singur element, altfel spus, noțiunea lui reflectă în plan logic o clasă cu un singur element: *Aforismul „totul sau nimic”, Fondul mondial pentru natura sălbatică (WWF), Organizația Mondială a Sănătății, Rețeaua ecologică „Natura 2000”, Conferința ONU pentru mediul ambiant de la Stockholm (1972), Conferința climei de la Berlin (1975)*.

Termeni generali – termeni a căror extensiune cuprinde cel puțin două elemente: *bacterie, civilizație, biocenoză, ecosistem, ecotop*.

2. TERMENI COLECTIVI ȘI TERMENI DISTRIBUTIVI/DIVIZIVI (după gradul de distribuție a proprietății între membrii clasei)

Termeni colectivi – termeni care denotă o mulțime de obiecte ale căror proprietăți nu trec de la întreg la parte; termenii colectivi exprimă ideea de grup.

O colecție de obiecte este un *întreg* format din totalitatea obiectelor individuale ca părți ale sale. Drept urmare, nu tot ceea ce se spune despre întreg (colecția sau clasa de colecții) se poate spune și despre fiecare element al lui. Dacă o pădure poate fi mare sau deasă, nu același lucru corespunde fiecărui element al ei privit individual. În cazul termenilor colectivi raportul de la întreg la parte este partitiv: *afiniș, aluniș, biociclu, codru, desiș, ecosistem, scul (bank de pești)*.

Termeni distributivi – termeni în care o proprietate ce se referă la un obiect se referă și la fiecare element al acestuia. Noțiunea este divizivă numai dacă ea apare în plan logic ca expresie a ceea ce este general, comun, în obiectele individuale proprii unei clase. Noțiunile distributive sunt, totodată, noțiuni generale. Tot ce este adevărat despre întreaga clasă este adevărat și despre fiecare element al ei; în acest caz, raportul de la clasă la element este diviziv: *bacterii, bazin, biocenoză, deșeu, factor, plantă*.

3. TERMENI VAGI ȘI TERMENI PRECIȘI (după caracterul univoc al apartenenței unui obiect la extensiunea termenului)

Termeni vagi – termeni al căror obiect nu aparține în mod univoc extensiunii lui. Putem spune că o noțiune este vagă dacă, oricare ar fi obiectul ales, nu putem constata exact dacă aparține sau nu clasei de obiecte reflectate de noțiune: *rece, periculos, risc, vulnerabilitatea ecosistemului, vital, fertil*.

Termeni preciși – termeni despre al cărui obiect putem spune că aparține în mod univoc extensiunii lui: *plantă, planetă, seră, element chimic, insecticid*.

Comparând aceste două noțiuni, putem conchide că, spre deosebire de termenii preciși, termenii vagi necesită o precizare din partea vorbitorului.

În cele ce urmează vom descrie raporturile logice dintre doi termeni după criteriul extensiunii lor. Se evidențiază două clase mari: raporturi de **concordanță**, atunci când termenii au cel puțin un element comun în extensiunea lor și raporturi de **opozitie**, când cei doi termeni nu au niciun element comun. Cercetarea acestor raporturi permite delimitarea următoarelor subtipuri de raporturi [5]:

Raporturi de concordanță	Raporturi de opozitie
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Identitate</i> • <i>Încrucișare</i> • <i>Ordonare</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Contrarietate</i> • <i>Contradicție</i>

Din categoria raporturilor de concordanță fac parte:

• **raportul de identitate:** sunt în *raport de identitate* extensională doi termeni care au în comun toate obiectele din extensiunile lor, altfel spus – aceeași extensiune:

ex.: *factor abiogen-factor abiotic, factor-cheie-factor determinant, faleză vie-faleză activă, farmacodinamică-farmacodinamie, fază-stadiu, hetroecie-hetroxenie, izolare geografică-izolare spațială*.

În general, sinonimele au atât extensiunea, cât și intensiunea comună. Alți termeni pot fi în raport de identitate doar extensională, fără a fi în identitate intensională.

• **raportul de ordonare:** Doi termeni sunt în *raport de ordonare* dacă extensiunea unuia cuprinde în întregime extensiunea celuilalt fără a o elimina. Se stabilește acest raport numai în cazul în care oricare obiect care aparține extensiunii unui termen aparține și extensiunii celui de-al doilea termen, în timp ce cel de-al doilea termen are în extensiunea sa și obiecte ce nu aparțin extensiunii primului obiect.

A = mamifer (gen) – termen supraordonat

B = vertebrat (specie) – subordonat

„Termenul supraordonat (A) se numește *gen*, iar cel subordonat (B) se numește *specie*. Genul cel mai apropiat de o specie se numește *gen proxim*, iar specia cea mai apropiată de un gen se numește *specie proximă*. Genul care nu este specie pentru un gen superior lui se numește *gen maxim*, iar specia care nu este gen pentru o altă specie se numește *specie ultimă*. Notele prin care specia se deosebeste de genul proxim poartă numele de *diferență specifică*” [5].

Ex.: *lanț trofic – verigă trofică, ecosistem – componente vii, componente nevii; habitat – pădure, deșert, stepă, silvostepă, savană, câmpie; atmosferă – troposferă, stratosferă, mezosferă, termosferă; poluare a mediului – poluare chimică, poluare a apei – poluare de origine termică (poluare provocată de apele cu temperatură înaltă, evacuate de termocentrale și întreprinderi industriale).*

• **raportul de încrucișare (de intersecție):** Sunt în *raport de încrucișare* doi termeni ale căror extensiuni au în comun cel puțin un element, fiecare termen având în extensiunea sa și elemente necomune, ce nu aparțin extensiunii celuilalt termen:

Ex.: *animal anfibie – mamifere, aisberg – munte, fungicid – pesticid, autopolenizare – autoproducere, a dezinfecă – a distruge microorganismele animale și vegetale producătoare de boli – a dezintoxica – a înlătura o intoxicație din organism.*

Categoria raporturilor de opozitie cuprinde:

• **raportul de contrarietate:** Doi termeni sunt în *raport de contrarietate* dacă sunt specii ale aceluiași gen. Se stabilește acest raport numai în cazul în care, oricare ar fi obiectul acesta, el nu poate aparține simultan extensiunii ambilor termeni, existând posibilitatea de a nu aparține extensiunii niciunuia dintre ei.

Ex.: *stratosferă – mezosferă, zonă caldă – zonă temperată, deșeuri menajere – deșeuri de producție, ecologia deșertului – ecologia pădurilor, ecosistem rural – ecosistem urban.*

• **raportul de contradicție:** Doi termeni sunt în *raport de contradicție* dacă unul este negația celuilalt, luată sau nu în cadrul unui domeniu de referință, respectiv o categorie de obiecte de un anumit gen.

Ex.: *vertebrat – nevertebrat, biodegradabile – nonbiodegradabile, rezistență – nonrezistență, persistenți – nonpersistenți, fertilizare – defertilizare, ecosistem complet – ecosistem incomplet, poluat – nepoluat.*

În opinia unor logicieni, raporturi de contradicție se mai pot stabili și între doi termeni care nu au nicio însușire comună, cum ar fi cazul următoarelor exemple: *plantă – relief, selvă (pădure) – cianofite (clasă de alge albastre), câmpie – consum chimic de oxigen.*

În concluzie: observăm că tezaurul terminologic al ecologiei, ca și oricare altă știință, este o unitate organizată, o aranjare planificată pe categorii după anumite criterii, sisteme sau concepții abstracte bine stabilite anterior. Studiind și analizând o serie de termeni din domeniu, remarcăm că aceste clasificări preluate din logică se potrivesc întocmai unei științe ca ecologia mediului înconjurător. Așadar, din perspectiva intensității lor există termeni *absoluți și relativi, pozitivi și negativi, simpli și compuși, abstracți și concreți*; din punct de vedere extensional: *individuali și generali, colectivi și divizivi, vagi și preciși*. Doi termeni se află într-o anumită relație stabilind, astfel, raporturi de concordanță (*identitate, încrucișare, ordonare*) sau opoziție (*contrarietate, contradicție*).

Bibliografie:

1. BAKER, M., GALDANHA, G. *Routledge Eycyclopedia of Translation Studies*. New York: Routledge, 2011. 704 p. ISBN 13: 978-0-415-36930-5
2. CIOBANU, G. *Elemente de terminologie*. București: Mirton, 1998. 159 p. ISBN: 973-578-411-4
3. DEDIU, I. *Tezaurul terminologic al ecologiei*. Chișinău: Știința, 2010. 284 p. ISBN 9975677460, 9789975677462
4. SANDU, A. *Logica și teoria argumentării*. Iași: Lumen, 2012. 139 p. ISBN 978-973-166-303-6
5. <http://floringeorgepopovici.wordpress.com/2011/10/03/clasificarea-termenilor/>. [Accesat: 15.12.2013]
6. <http://dexonline.ro/lexem/mereologie/191759>. [Accesat: 05.08.2013.]
7. HYPERLINK "<http://ourhappyschool.com/philosophy/term-logic>" <http://ourhappyschool.com/philosophy/term-logic> [Accesat: 12.12.2013]
8. СУПЕРАНСКАЯ, А., ПОДОЛЬСКАЯ, Н., ВАСИЛЬЕВА, Н. *Общая терминология: Терминологическая деятельность*. Москва: ЛИБРОКОМ, 2011. 246 p. ISBN 5-354-01072-1
9. ШЕЛОВ, С. *Определение терминов и понятийная структура терминологии*. s.l.: Изд-во С.-Петербургского университета, 1998. 233 p. ISBN 5288020078

Prezentat la 20.12.2013